

Prejav na katolíckom kongrese v Hildesheime

(1996)

Excelencia pán biskup, dámy a páni, milí priatelia,

Ďakujem vám za pozvanie do Hildesheimu a za možnosť prehovoriť v tomto kostole. Pred šiestimi rokmi som mal podobnú časť na katolíckych dňoch v Berlíne. Berlín bol vtedy ešte formálne rozdelený, ale múr už bol strhnutý a na katolíckych dňoch doznievali spomienky na zápas proti komunizmu a na jeho pád. Dnes sme o šesť rokov skúsenejší a silnejšia než radosť nad pádom komunizmu je túžba usmerniť vývoj transformujúcich sa krajín či vlastne transformujúcej sa Európy. Predvídať vývoj by chcel každý. Ved' kto by nechcel vedieť v predstihu, ako dopadnú voľby v Rusku, či predsa nevyhrá komunistický kandidát. Kto by nechcel vedieť, ako dlho sa znovu udržia pri moci exkomunisti v Poľsku alebo v Maďarsku? Či sa podarí ukončiť vojnu v Juhoslávii alebo či sa podarí zaviesť spoločnú menu v Európskej únii v dohodnutom termíne?

Pred šiestimi rokmi za jasotu obyvateľstva v jednej krajine za druhou padal komunizmus. Dnes v mnohých exkomunistických krajinách opäť vládnu exkomunisti, tentoraz na základe víťazstva v demokratických voľbách. Náhle a pritom protikladné zmeny sú pliahou východnej Európy. Kolkokrát už východoeurópske národy náhle prerušili svoj priaznivý rozvoj, pretože stratili istotu, že idú po správnej ceste. Na začiatku storočia bolo Rusko za vlády Petra Stolypina najrýchlejšie sa rozvíjajúcou európskou krajinou. Vražda

Petra Stolypina zvrátila tento vývoj a nasmerovala Rusko k účasti v I. svetovej vojne a neskôr ku komunizmu. V Poľsku sa eufória z obnovenia štátu po I. svetovej vojne a z jeho úspešnej obrany pred bolševikmi veľmi rýchlo premenila na chaos počiatkovej demokracie a tá zase vyústila do návratu maršala Pilsudského a jeho autoritatívnej vlády. V Maďarsku po odtrhnutí nemaďarských národov najskôr odovzdali vládu komunistovi Bélovi Kunovi a tú čoskoro potlačil admirál Horthy, aby nastolil svoj autoritatívny režim. Ešte najstabilnejšie pomery vládli v medzivojnovom Česko-Slovensku.

Koniec koncov aj Nemecko zažilo v tomto storočí veľa a náhlych zmien. Zmeny však boli vynútené zväčša vonkajšími silami. Aj tak otriasli životnými istotami ľudí, vyžadovali dlhší pokojný vývoj následne, aby vrátili obyvateľstvu vnútornú istotu. Dejiny zväčša nedopriali východoeurópskym národom dlhšie pokojné obdobia, ktoré by zastavili rozkolísanosť. Diabolský kruh vnútornej neistoty, plodiacej náhle zmeny, ktoré ďalej prehľbujú vnútornú neistotu, sa zatiaľ nezastavil.

V posledných rokoch je výzvou pre životné istoty vo východnej Európe prechod od plánovaného hospodárstva k trhovému. Pre väčšinu Východoeurópanov bolo vôbec prekvapením, že zavádzanie trhového hospodárstva je výzvou, že prináša problémy. Trhové hospodárstvo preniklo počas komunizmu cez železnú oponu ako jednoznačne lepší hospodársky systém. Došlo ku zriedkavému javu zjednotenia najvyššej teórie a náhľadov jednoduchých ľudí. Jednoduchí ľudia síce nepoznali argumenty Aristotela a Tomáša Akvinského v prospech súkromného vlastníctva a jeho dôsledku – trhu, ale uznávali súkromné vlastníctvo, ktoré poznali prostredníctvom obdivuhodných západných áut, amerických filmov na západných televíznych stanicích a zázračný svet konzumného tovaru v katalógoch zásielkových obchodov Quelle a Neckerman. Katalógy Neckerman, prepašované turistami do bývalého Česko-Slovenska, koľovali z ruky do ruky a jedným prelistovaním ničili účinok desiatok politických školení. Komunisti sa cítili takí zneistení ideologickou

diverziou západných katalógov spotrebného tovaru, že slovenský komunistický denník Pravda uverejnil v polovici sedemdesiatych rokov polemiku proti katalógom Neckerman pod názvom Mýtus od firmy Neckerman. Dejiny zatiaľ nezhodnotili podiel západných katalógov zásielkových obchodných domov na rozklade komunistického bloku.

Po páde komunistického bloku zistili obyvatelia bývalých komunistických krajín, že trhové hospodárstvo znamená nie iba lesklé autá, množstvo spotrebného tovaru, ale aj konkurenciu, nezamestnanosť, ale aj tvorivý vzťah k práci a nie iba pasívne plnenie príkazov. Prekvapenie z praktického dopadu trhového hospodárstva v bývalých komunistických krajinách spočívalo v tom, že predtým ľudia vnímali iba materiálny povrch trhového hospodárstva a teraz sa stretli aj s jeho vnútorným obsahom. K tomuto zisteniu sa ešte vrátim.

Neznanosť vnútorných súvislostí trhového hospodárstva, rovnako ako neschopnosť zorganizovať si v nových podmienkach vlastnú výrobu, viedla najmä v prvých rokoch po páde komunizmu k úplnej prevahe západných výrobkov na východných trhoch. Bývam v Bratislave a v našich predajniach s potravinami bol donedávna väčšinou iba rakúsky alebo nemecký tovar. Nebolo by na tom nič zlé, keby to nemalo za následok krach domácich výrobcov a stúpanie nezamestnanosti.

Zneistenie Východoeurópanov z dopadu slobodného trhu na ich sociálne postavenie vedie k návratu exkomunistov do vlád a parlamentov. Treba povedať, že skôr než sa vrátili do vlád a parlamentov, zaujali miesta v správnych radách a predstavenstvách podnikov, ktoré predtým riadili ako stranou odsúhlasení riaditelia. Svoju obnovenú moc rozhodne nechcú použiť na to, aby rušili svoje súkromné vlastníctvo. Vracajú sa naozaj len ako exkomunisti, teraz presvedčení zástupcovia súkromného vlastníctva a slobodného trhu. Takmer štyridsať rokov po Godesberskom programe Nemeckej sociálnodemokratickej strany sa východoeurópski exkomunisti

tiež definitívne vzdávajú Marxa. Z hľadiska politickej ekonómie návrat exkomunistov vo východnej Európe nespôsobuje žiadne problémy. Sú presvedčenejšími tvrdšími vyznávačmi slobodného trhu než konzervatívne strany. Súčasná maďarská vláda plní dôslednejšie podmienky Medzinárodného menového fondu ako predchádzajúca vláda Józsefa Antala. To isté možno povedať o súčasnej poľskej vláde v porovnaní s vládami v dobe prezidenta Wałęsu. A to isté platí o ďalších východoeurópskych krajinách. Exkomunisti vo východnej Európe neohrdnú súkromné vlastníctvo nie iba preto, že sami sú súkromnými vlastníkmi, ale aj preto, že v súčasnosti nemajú žiadnu ideológiu. Samozrejme možno považovať za ideológiu brnkanie na pocity neistoty ľudí a zastrenú idealizáciu predchádzajúcich pomerov v komunistickom systéme. Exkomunisti vo východoeurópskych krajinách majú skúsenosť s výkonom moci a majú skúsenosť s riadením plánovaného hospodárstva. Svoje súčasné postavenie, ani svoje súčasné ciele však nie sú schopní zasadiť do širokého historického kontextu. Sú zástancami svojich krajín v Európskej únii aj v NATO. Dostali sa k moci cestou demokratických volieb, až na niektoré výnimky neobmedzujú slobodu tlače, taktiež na niektoré výnimky nezakazujú opozíciu. Vlastne by si bolo možné položiť otázku, či je potrebné sa znepokojovať z návratu exkomunistov vo východnej Európe, keď sú takí prozápadní. Odpoveď na ňu by znela – áno, treba sa znepokojovať. Nebezpečie z návratu exkomunistov vo východnej Európe však netreba hľadať v oblasti politickej ekonómie, ani v oblasti integrácie k západnej Európe. Nebezpečenstvo z návratu exkomunistov pre budúcnosť východnej Európy, a tým aj celej Európy spočíva v tom, že ich návrat relativizuje zločiny komunizmu. Mladšie generácie Východoeurópanov si môžu povedať, že komunizmus ani nemusel byť taký zlý, keď sa dediči nomenklatúrnych kádrov dostávajú k moci demokratickým spôsobom. Alebo ešte inak, môžu si povedať, že vyvlastňovanie majetku, zatváranie, strelba na hraniciach boli iba menším zlom v záujme udržania akejsi rovnostárskej spravodlivosti. Morálny relativizmus,

ktorý je výsledkom návratu exkomunistov k moci, je nebezpečím pre budúcnosť východnej Európy, pretože znižuje odolnosť východoeurópskych národov proti autoritatívnym experimentom v budúcnosti. Veď ak komunizmus nebol až taký zlý, nemusia sa javiť na začiatku až také zlé iné pokusy o sociálne inžinierstvo založené na inej bláznivej myšlienke. Ostatne, spomínate si na diskusie v nemeckej mimoparlamentnej opozícii z konca šesťdesiatych a začiatku sedemdesiatych rokov, v ktorej zazneli aj názory, že bývalá NDR je zaujímavým experimentom a bolo treba ju podržať.

V roku 1968 navštívil Rudi Dutschke Prahu a mal tam diskusie so študentmi. Študoval som vtedy v Prahe a mal som pocit z Rudi Dutschkeho, že prvýkrát sa naozaj stretávam s veriacim socialistom. V porovnaní s Rudi Dutschkem vystupovali vtedajší naši komunisti len ako oportunisti moci, ktorí odriekajú naučené poučky. Rudi Dutschke nás vtedy presviedčal o prednostiach socializmu. Ale my sme poznali socializmus len v komunistickej podobe a nevedeli sme si predstaviť, že by mohol existovať ešte nejaký iný, lepší socializmus. My sme, naopak, presviedčali Rudiho Dutschkeho o nevýhodách socializmu a o výhodách kapitalizmu, tak trochu cez prizmu katalógov zásielkových obchodných domov. Bola to podivuhodná diskusia a vtedy som prvýkrát zažil, ako môže byť odlišné myslenie na vtedajšom Západe a na vtedajšom Východe. Musím však dodať, že aj keď sme mali rozličné názory na socializmus a na kapitalizmus, predsa naše diskusie sa viedli na pozadí základnej solidarity medzi študentmi z Berlína a Prahy.

Základná solidarita medzi vtedajším Východom a vtedajším Západom sa ukázala ešte mnohokrát. Veľmi účinne sa táto solidarita prejavila po okupácii bývalého Česko-Slovenska armádami Varšavskej zmluvy. Mnoho našich krajanov vtedy emigrovalo na Západ a Nemecko a ďalšie západné krajiny ich prijali s obdivuhodnou pohostinnosťou. Mnohí moji krajanovia sa vtedy usadili v Nemecku, našli tu svoju druhú vlasť a životné uplatnenie, pretože Nemci ich prijali priateľsky medzi seba. Občas pripomínam svojim krajanom doma

príklad Nemecka, keď ide o to, aby sme my dnes boli ochotní prijať utečencov, ktorí sa uchýlia na Slovensku, síce nie z Nemecka, ale z iných krajín.

Nová kapitola solidarity medzi Východom a Západom Európy začala sa po páde komunizmu. Beží mnoho programov podpory rozvojových projektov v krajinách bývalého komunistického bloku, financovaných Európskou úniou a jej členskými štátmi. Z hľadiska dnešnej témy použijem ako ilustráciu dve krajiny bývalého komunistického bloku, Poľsko a Maďarsko. Počas funkčného obdobia prezidenta Lecha Wałęsu a pravicových poľských vlád západné krajiny odpísali Poľsku polovicu jeho dlhov na Západe. Išlo o miliardy dolárov. Do Maďarska zase plynuli po dobu funkčného obdobia pravicovej vlády najväčšie investície zo Západu. Odpustenie časti dlhov Poľsku a investície v Maďarsku nepochybne prispeli k hospodárskemu pozdvihnutiu oboch krajín. Jedno aj druhé bolo predmetom diskusie v oboch krajinách a obyvateľstvo o odpise dlhov aj o investícii vedelo a samozrejme, že to prijímalo pozitívne. Napriek tomu v parlamentných voľbách v oboch krajinách vyhrali exkomunistické strany, priame dedičky bývalých komunistických strán. Samozrejme, nehrozí návrat oboch krajín do akéhosi nového východného bloku, ale relativizácia zločinu komunizmu už nastala. Kto by si to bol pomyslel po ságe Solidarity v Poľsku, alebo po hrdinskej obrane Budapešti roku 1956. A predsa k tomu došlo. Pre mňa je príklad Poľska a Maďarska dôkazom, že solidarita vyjadrená iba materiálnymi opatreniami nestačí a vlastne málokedy dosiahne cieľ. Nemožno ju vynechať a nemožno iba lietieť popod nebo a spriadať intelektuálne sny. Budúca integrácia východnej a západnej Európy vyžaduje materiálne a nemateriálne kroky. Zdá sa mi, že podobný uzáver možno odvodiť tiež z nemeckej skúsenosti. Čítam o miliardách mariek, ktoré plynú zo západu Nemecka do nových spolkových krajín a zároveň čítam v Spiegli o pretrvávajúcich rozdieloch v životnom pocite obyvateľov starých a nových Spolkových krajín. Samozrejme, že problémy Nemecka sú ďaleko menšie, keďže sa odohrávajú

v rámci toho istého národa, ako problémy Východu a Západu Európy. Odhalenie materiálnych a nemateriálnych prejavov solidarity medzi Východom a Západom Európy v postkomunistickom období je prvou výzvou, ktorá na nás čaká. Druhou výzvou potom bude jej uskutočnenie.

Niektoré prejavy materiálnej solidarity som už spomenul a možno menovať ďalšie. Západné programy finančnej pomoci bývalým komunistickým krajinám, ako je PHARE program, KNOW-HOW FUND, TEMPUS, TACITUS a ďalšie, urýchľujú východnú transformáciu a pomáhajú cvičiť vedúce kádre na podmienky trhového hospodárstva. Stupňovanie hospodárskej pomoci smerom na Východ nie je možné pre samotné hospodárske problémy na Západe, ale ani by situácii na Východe nepomohlo. Východ priamu hospodársku pomoc ani nepotrebuje. Prírastky výroby v exkomunistických krajinách sú v priemere vyššie ako v západných krajinách.

Štyri desaťročia bola Európa rozdelená a Berlínsky múr delil nie iba mesto a nie iba Nemecko, ale celý kontinent. Po celý čas rozdelenia sme sa pozerali my z Východu na vás na Západe s obdivom, s trochou závidosti a so snahou o nasledovanie. Východný Berlín v júni 1953, Poľsko a Maďarsko roku 1956, Česko-Slovensko v roku 1968 a Poľsko v období Solidarity neboli nič iné iba snahou o nasledovanie vás na Západe. Neviem, ako ste sa pozerali vy zo Západu na nás na Východe. Možno trochu so strachom, s veľkou kuriozitou a obávam sa, že s malým záujmom. Pravdupovediac, nebolo sa veľa o čo zaujímať na Východe. Múr padol, ocitli sme sa v jednom nerozdelenom kontinente a rozhoduje sa, či nedôjde ku nejakému novému rozdeleniu Európy, aj keď nie v podobe železnej opony. Bolo by nešťastím, keby sa Európa znovu rozdelila. Prekážkou rozdelenia je poznanie toho, čo sa deje na Západe aj Východe Európy. A tak prvé, o čo vás prosím namiesto hospodárskej pomoci, je záujem o dianie vo východnej Európe. Verím, že vás dianie vo východnej Európe zaujme, ak sa tak ešte nestalo, pretože v strednej a východnej Európe vzniká zaujímavá kultúra. Dejinné zvraty,

ktoré sa valili cez strednú a východnú Európu, nútili tamojších ľudí, aby si kládli dlhodobejšie ciele, pretože v krátkej perspektíve často nebolo nádeje. Pomery v strednej a východnej Európe nútia ľudí často sa utiekať do ideových riešení, pretože materiálne riešenia sú v nedohľadne. Sklon rozmýšľať o dlhodobých aj ideových trendoch namiesto o praktických riešeniach vedie na jednej strane k tomu, že po cestách vo východnej Európe nemôžete ísť veľmi rýchlo, pretože sú deravé, ale na druhej strane umožňuje práve zachytiť nevyslovené signály dejín a pomenovať ich. Jeden príklad takejto schopnosti uvažovania ste mali možnosť vidieť a počuť v Nemecku v júni tohto roku. Ján Pavol II. prišiel do Berlína pod Brandeburskú bránu a hovoril o slobode človeka. Pozeral som pápežov prejav v televízii a postava a slová pápeža, kancelár Kohl stojaci vedľa a panoráma Brandeburskej brány vysielali signál o jasnej historickej vízii, schopnej dodať zmysel aj množstvu technických nariadení z Bruselu, o ktorých sa v západnej Európe rozpráva tolko komických historiek.

Vo východnej Európe sú stále živé spomienky a skúsenosti zo zápasu s komunizmom, tým viac, že zápas pokračuje. Je to poučenie pre celú Európu a ešte na dlhú dobu. Západ a Východ priamo hraničili v Nemecku počas studenej vojny a ako ďalší argument zaujímavosti Východu aj pre západnú skúsenosť pripomeniem demonštrácie v Lipsku a v ďalších mestách bývalej NDR v novembri 1989, také podobné demonštráciám v Prahe, Bratislave a inde. Porovnajte si tieto demonštrácie napríklad so študentskými demonštráciami v Západnom Berlíne v roku 1968 a odpovedzte si sami za seba, ktoré sa vám páčili viac.

Poznanie Východu je dôležité preto, že vás chcem poprosiť o porozumenie pre dianie na Východe.

Premena, ktorá prebieha na Východe, je ťažká a epochálna. Dve až tri generácie na Východe boli vychovávané pre úplne opačné hodnoty, než ktoré platia teraz. Životné istoty sa pre nich rozkolísali. Taká zásadná zmena v reálnom spoločenskom prostredí nemôže

prebiehať ako nejaká matematická operácia. Vlastne sa dalo očakávať, že v správaní ľudí bude mnoho iracionálnosti. Súčasný návrat exkomunistov k moci je dodatočným pokusom o spomalenie takej rýchlej zmeny, na ktorú spoločnosť nebola pripravená. Verím, že budúci historik bude raz posudzovať súčasný návrat exkomunistov k moci ako ten istý fenomén, aký predstavoval v IV. storočí pokus Juliána Apostatu o zastavenie nástupu kresťanstva.

Prosím vás o porozumenie pre dianie na Východe aj preto, že pokojné demonštrácie pred siedmimi rokmi odstránili veľké nebezpečenstvo, ktoré číhalo na nás. Porážka komunizmu na Východe porazila armády bez toho, že by vyšli z kasární. Tieto armády boli pripravené vás prevalcovať. Terajší ruský minister obrany Igor Rodionov mi povedal pri návšteve v Moskve, že armády východného bloku boli budované, vyzbrojené a cvičené tak, aby v priebehu troch mesiacov od vypuknutia konfliktu medzi Východom a Západom dosiahli Lamanšský kanál.

Porozumeniu pre dianie na Východe pomôže aj urýchli rovné vzťahy medzi Východom a Západom, ktoré sa už blížia. Napriek všetkým zvratom a zákrutám po páde komunizmu, sebedomie ľudí na Východe stúpa. Cítia svoj vnútorný dynamizmus a stále viac si trúfajú na súfaže s vami v rôznych odboroch ľudskej činnosti. To už nie sú ponížení ľudia, ktorí prehrali studenú vojnu. Sú to ľudia, ktorí sa nadýchavajú, aby cez vás a cez nich mohla Európa dýchať oboma pľúcami.

Európa dýchajúca oboma pľúcami, je ideálom, ktorý je na dosah ruky. Ak sa ho podarí dosiahnuť, bude to vďaka rozdielnemu príspevku oboch strán. Ľudia na Východe, po mnohých obetiach, postupne odhalili slabiny komunizmu a dokázali komunizmus poraziť. Vy ste dokázali postaviť svoju krajinu z trosiek. Nastolili ste v nej spoločenský poriadok, na ktorom vy vidíte iste mnoho nedostatkov, ale ktorý sa predsa ukázal ako spravodlivejší, silnejší a prirodzenejší než onen na Východe. Niesli ste na sebe farchu zbrojenia, aby východné armády predsa nemohli preniknúť k Lamanšskému

kanálu. A položili ste základy európskej integrácii, na ktorej sa aj my chceme zúčastniť. Mám preto na vás poslednú prosbu. Pravdepodobne na nás čakajú úplne nové problémy a ešte nevieme, ako ich budeme riešiť. Ale zostaňte takí, akí ste boli doteraz. Zachovajte princípy, ktoré ste zachovali doteraz. Zachovajte si pevnosť, ktorá vám umožnila vybudovať hrádzu proti komunizmu. Čím prispejeme my do spoločného úsilia, ešte neviem povedať. Ale s vami to dokážeme.

Európske dejiny poskytujú mnoho príkladov, kedy obetavá menšina zmenila smer vývoja, zastavila úpadok a otvorila ľuďom nové možnosti. Jednému príslušníkovi takej menšiny zasvätili kostol, v ktorom sa stretávame. Sv. Godehard bol nositeľom veľkej premeny Európy v X. a XI. storočí. Rovnako ako jeho mníšski spolubratia z kláštorov v Cluny a v Lotrinsku vnášal poriadok, porozumenie a rozmach všade, kde sa objavil. Staval kostoly a kláštory, v nich sa modlili, pracovali a vytvárali kultúru mnísi a nenásilne ju vnášali do svojho spoločného prostredia. Sv. Godehard nepotreboval žiadnu veľkú ideológiu, stačila mu viera a láska k ľuďom, aby vytvoril dielo, ktoré zanecháva stopy doteraz. Stretával sa s cisárom, bol ríšskym kniežaťom a zároveň sa staral o chorých a chudobných, keď bolo treba, aj vo svojej rezidencii. Lásku k bližnému, dnes nazývanú aj solidaritou, pestoval v praxi. Parafrazujúc reklamný slogan, dnes ide o zopakovanie oduševnenia a pokory sv. Godeharda. Všetko ostatné je technológia.

Zážitok z pádu komunizmu a vízia zjednotenej Európy sú pre nás výzvou pre spoločnú prácu. Duch sv. Godeharda nech nás pri nej sprevádza.

Dakujem vám za pozornosť!

Hildesheim 13. septembra 1996